

MOTERS LEKTŪRA VIDURAMŽIŲ LIETUVOJE: KUNIGAİKŠTIENĖ ONA IR DARATOS IŠ MONTAU „GYVENIMAS“

Gita Drungilienė | Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka,
Žygimantų g. 1/8, LT-01102 Vilnius, Lietuva
El. paštas: drungilienne@mab.lt

Straipsnis skiriamas šaltiniuose užfiksuotai žinutei, kaip 1400 metais lankydamosi Marienverderyje Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto žmona Ona gavo dvi knygeles apie palaimintosios Daratos iš Montau gyvenimą. Remiantis Daratos kanonizacijos dokumentais ir kitais šaltiniais siekiama atskleisti, kokiomis aplinkybėmis bei kokias knygas gavo kunigaikštienė Ona ir ką tai pasako apie ją pačią. Tyrime pristatytas Daratos dvasingumas ir kultas, kurio atgarsiai pasiekė Lietuvą, aptariamos jos nuodėmklausio ir hagiografo Jono iš Marienverderio parašytos knygelės – „daratianos“ repertuaras, nagrinėjamas Daratos kanonizacijos proceso bylos liudytojų paminėtas Onos lankymasis Marienverderyje bei pamaldumas Daratai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *skaitymas, šventieji, šventųjų „gyvenimai“, Lietuvos didžiojo kunigaikštienė Ona, palaimintoji Darata iš Montau, Jonas iš Marienverderio.*

Viduramžiais rašto kultūra lydėjo krikščionybės diegimo ir evangelizacijos procesą, kartu gimė poreikis „skaityti dėl sielos išganymo“¹. Išskirtinę padėtį šiuo atžvilgiu turėjo visuomenės elitas ir dvasininkai, kuriems buvo lengviausiai prieinamas išsilavinimas ir knygos – Lietuvoje net iki XVI a. raštas ir skaitymas buvo jų „privilegija“². Skaitymas vis labiau plito tarp aukšto statuso moterų, kurios turėjo daugiau laiko nei svarbiais valstybės reikalais užsiėmę jų vyrai³, o dalis pasauliečiams skirtų religinės raštijos tekstų funkcionavo tik siaurame diduomenės

1 ПАРКС, Малколм. Читать, переписывать и толковать тексты: монастырские практики раннего средневековья. In *История чтения в западном мире от Античности до наших дней*. Москва, 2008, p. 123.

2 ПACEBICIUS, Arvydas. Skaitymas. Iš *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*: tyrinėjimai ir

vaizdai. Vilnius, 2001, p. 656.

3 Ten pat, p. 664. Apie moterų skaitymą viduramžiais ir jo ryšį su pamaldumu plačiau žr.: ERLER, Mary C. *Women, Reading, and Piety in Late Medieval England*. Cambridge; New York [etc.], 2002; GREEN, D. H. *Women Readers in the Middle Ages*. Cambridge; New York, 2007.

moterų sluoksnyje⁴. Knygas vertino ir kaimyninės Lenkijos karalienės, neapsieidavusios be viduramžiais itin paplitusių šventųjų gyvenimo aprašymų. Antai pirmoji Jogailos žmona Jadvyga (1374–1399) savo gausioje bibliotekoje, be kitų knygų, turėjo šventųjų „gyvenimus“ ir „kankinystes“ (kaip manoma, garsiąją Jokūbo Voriginiečio *Aukso legendą*, greičiausiai jai išverstą į lenkų kalbą), populiarėjančius šv. Brigitos Švedės *Apreiškimus*⁵; pastarąją knygą turėjo ir ketvirtoji Jogailos žmona Sofija Alšėniškė (~1405–1461)⁶.

Karalienių amžininkė, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto žmona Ona⁷ (mirusi 1418 m. Trakuose, palaidota Vilniaus katedroje) žinoma kaip viena pirmųjų moterų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK), turėjusi knygų. 1400 m. lankydamosi Marienverderyje⁸ kunigaikštienė Ona gavo dvi knygeles apie palaimintosios Daratos iš Montau gyvenimą, o šią žinutę išsaugojo Daratos kanonizacijos proceso dokumentai. Lietuvos istoriografijoje pirmasis dėmesį į šį faktą 1933 m. atkreipė istorikas Ignas Jonynas, nagrinėjęs kunigaikštienės Onos biografijos detales⁹ ir išanalizavęs tada jam prieinamus Daratos kanonizacijos proceso bylos fragmentus¹⁰, kurie dabar visi yra publikuoti¹¹. Vėlesni senosios Lietuvos kultūros tyrėjai dažnai tik lakoniškai pamini patį knygų gavimo faktą. Šiame straipsnyje, remiantis Daratos kanonizacijos dokumentais ir kitais šaltiniais, siekiama atskleisti, kokiomis aplinkybėmis bei kokias knygas gavo Lietuvos kunigaikštienė Ona ir ką tai pasako apie ją pačią.

DARATA IŠ MONTAU IR JOS DVASINGUMAS

Darata (1347–1394)¹², kurios gyvenimo aprašymą gavo Ona Vytautienė, gimė 1347 m. Didžiuosiuose Montau, Prūsijoje, dievobaimingų atvykėlių olandų šeimoje. Didelę įtaką jai padarė pamaldi motina Agota. Šešiolikos metų Darata pagal šeimos valią ištekėjo už gerokai vyresnio, vaidingo būdo Gdansko kalvio Albrechto. Iš devynių jų vaikų aštuoni mirė per epidemijas (1373 ir 1382 metais), išgyveno tik duktė Gertrūda, kuri vėliau pasirinko vienuolės benediktinės kelią. Šie išgyvenimai pakeitė ir Daratos vyrą, kuris tapo pamaldus, ėmėsi atgailos praktikų, 1384–1385 m. abu kartu vyko į piligrimines keliones. 1390 m. mirus vyrui, našlė atsidėjo karitatyvinei veiklai ir maldai. Ji patirdavo vis intensyvesnių mistinių potyrių, ekstazių, dėl ko sulaukė aplinkinių nesupratimo ir priešiškumo, net buvo įtarta erezija¹³. Jos išskirtines dvasines ir mistines dovanas pirmasis įžvelgė žymus teologas, Pamedės katedros kapitulos dekanas bei Vokiečių ordino kapelionas Jonas iš Marienverderio¹⁴ (*Johannes Marienwerder, Jan z Kwidzyna*; 1343–1417), kuris nuo 1391 m. ėmėsi ją globoti. Drauge su katedros kapitulos prepozitu, kanoni-

nės teisės daktaru Jonu Rymanu (Reymann; ~1350–1417) pusę metų giežtai tyrę Daratą, galiausiai su vyskupu Jonu Mnichu (~1340–1409) nutarė ateičiai padaryti išsamius užrašus apie ją ir jos dvasinį gyvenimą¹⁵. Persikėlusį į Marienverderį¹⁶ – Pamedės sostinę, Darata dažnai priimdavo šv. Komuniją, kalbėdavosi su nuodėmklausiu ir patardavo jį besikreipiantiems žmonėms. Gyvenimo pabaigoje, gavusi vyskupo pritarimą, po metų bandomojo laikotarpio pasiprašė gyva užmūrijama

4 POTKOWSKI, Edward. *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*. Warszawa, 1984, p. 67.

5 Ten pat, p. 201–202; PLEZIA, Marian. Wstęp. In Jakub de Voragine. *Złota legenda. Wybór*. Warszawa, 1983, p. 49.

6 PIOTROWSKA, Ewa; PIOTROWSKI, Bernard. *Święta Brygida Szwedzka na tle swoich czasów*. Poznań, 2005, p. 257.

7 Vytauto pirmoji žmona Ona, manoma, buvo Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo Ivanovičiaus duktė. Už Vytauto ji ištėkėjo vėliausiai 1376 m. Apie ją daugiau žr.: PETRAUSKAS, Rimvydas. Ona Vytautienė. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2010, t. 17, p. 10; TĘGOWSKI, Jan. *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań; Wrocław, 1999, p. 208–209.

8 Apie šią Onos kelionę dar XIX a. rašė istorikas L. Rogalskis, žr. ROGALSKI, Leon. *Dzieje krzyżaków oraz ich stosunki z Polską, Litwą i Prussami, poprzedzone rysem dziejów wojen krzyżowych*. Warszawa, 1846, t. 2, p. 28. Šiuolaikinėje istoriografijoje šią kelionę plačiau aptarė M. Radochas, žr. RADOCH, Marek. *Walki Zakonu Krzyżackiego o Żmudź od połowy XIII wieku do 1411 roku*. Olsztyn, 2011, p. 161–163.

9 JONYNAS, Ignas. Vytauto šeimyna. *Praeitis*, 1933, t. 2, p. 183–244, perspausdinta knygoje: JONYNAS, Ignas. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*. Vilnius, 1996 (ypač sk. „Vytauto žmonos“, p. 134–135, 149–152).

10 *Scriptores rerum Prussicarum, Die Geschichtsquellen der Preussichen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*. Leipzig, 1863, Bd. 2 (toliau – SRP, Bd. 2), p. 331.

11 *Die Akten des Kanonisationsprozesses Dorotheas von Montau von 1394 bis 1521*. Richard Stachnik;

Anneliese Birch-Hirschfeld Triller; Hans Westpfahl. Köln, Wien, 1978. Čia ir toliau remtasi vertimu: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mątów od 1394 do 1521*. Olsztyn, 2014.

12 Pagrindiniai biografijos faktai pateikti: BORZYSZKOWSKI, Marian; KUŹMAK, Krystyna. Dorota z Mątów. In *Encyklopedia katolicka*. Lublin, 1985, t. 4, p. 141; FROS, Henryk; SOWA, Franciszek. *Twoje imię*. Kraków, 2000, p. 188. Taip pat žr. FIRTEL, Hilde. *Dorothea von Montau. Eine deutsche Mystikerin*. Freiburg (Schweiz), 1968; HÖRNER, Petra. *Dorothea von Montau: Überlieferung – Interpretation; Dorothea und die osteuropäische Mystik*. Frankfurt am Main, 1993 ir kt.

13 Apie įtarimus erezija žr.: TRILLER, Anneliese. Häresien in Altpreussen um 1390? *Studien Zur Geschichte Des Preussenlandes*. Marburg, 1963, p. 400–402. Taip pat žr.: ELLIOTT, Dyan. *Proving Woman: Female Spirituality and Inquisitional Culture in the Later Middle Ages*. Princeton; New York, 2004, p. 148–149 ir kt.

14 Po 20 metų mokymosi Prahos universitete, 1387 m. grįžo į gimtąjį miestą ir įstojo į Vokiečių ordiną. Apie jį daugiau žr.: BORZYSZKOWSKI, Marian. Johannes Marienwerder. In *Encyklopedia katolicka*. Lublin, 1997, t. 7, p. 913–914.

15 Wprowadzenia. In JAN Z KWIDZYNA. *Żywot Doroty z Mątów*. Lublin, [2012], p. 11 (šios knygos originalus leidimas: *Vita Dorotheae Montoviensis magistri Johannis Marienwerder*. Hans Westphal. Graz, 1964).

16 1233 m. Vyslos saloje Kvedine buvusių prūsų gyvenvietę užėmė Vokiečių ordinas ir pasistatė pilį, kurią pavadino Marienverderiu (vok. k. – „Marijos sala“). Dabar šis miestas, esantis Lenkijos šiaurėje, į pietus nuo Malborko, vadinamas Kvidzynu (Kwidzyn).

celėje prie bažnyčios¹⁷, kur laiką leido melddamasi, medituodama, skaitydama ir giedodama¹⁸. Susirgusi po atšiaurios žiemos mirė 1394 m. birželio 25 d.

Daratos iš Montau, pasaulietės ir paprastos miestietės, dvasingumas¹⁹, mistinės patirtys ir gyvenimo būdas buvo neįprastos aplinkiniams – dar esant gyvai, jos celė traukė žmonių dėmesį ir buvo rodoma atvykusiems į kasmetinę mugę²⁰. Dvasinis Daratos gyvenimas turėjo laikotarpiui būdingo „naujojo pamaldumo“ bruožų, buvo artimas Dievo bičiulių, *devotio moderna*, o ypač – šv. Brigitos Švedės (1303–1373) dvasingumui²¹. Pamaldumą amžininkei, mistikei šv. Brigitai²², su kuria ji yra dažnai gretinama ir lyginama²³, be kita ko, galėjo paskatinti ir 1374 m. į Gdanską pagerbti atvežti šventosios palaikai²⁴. Kartu Darata laikytina atstove, anot André Vauchez, religinio moterų emancipacijos judėjimo, kuris prasidėjo XIII a. ir pasireiškė masiniu moterų dalyvavimu religiniame gyvenime, specifiniu moterų dvasingumu ir mistika²⁵. Prūsijos mistikei Daratai, kaip ir kitiems ano meto šventiesiems, ypač svarbus buvo pamaldumas Kristaus Kūnui ir Kraujui, realiam Kristaus buvimui Eucharistijoje. Tarp mistikų toks pamaldumas dažnai įgaudavo paroksizmo – staigaus ligos priepuolio – lygį²⁶. Daratos šventumo ženklai buvo regimi ir kūne: tai stigmos ir širdžių apskaitimas (lot. *extractio cordis*) tarp Dievo ir jo tarno – tokias kraujuojančias Dievo meilės padarytas žaizdas Daratos kūne tvirtino matę daugelis kanonizacijos proceso liudytojų²⁷. Kaip ir kiti viduramžių pabaigos mistikai, Darata pasižymėjo pranašystės charizma nusakant kolektyvines katastrofas: netrukus išsipildžius pranašystėms, tokie asmenys buvo laikomi šventaisiais²⁸. XIV a. viduryje išnykus ribai tarp apreiškimų ir pranašysčių, šventieji ėmė tiesiogiai liesti Bažnyčios ir visuomenės gyvenimo problemas. Tokios buvo ir Daratai priskirtos pranašystės, susijusios su Bažnyčios schizma, Vokiečių ordino padėties pasikeitimu ir lietuvių atsivertimu²⁹; ji išpranašavusi ir didžiojo magistro Konrado Valenrodo mirtį 1393 metais³⁰.

Po mirties Daratos kultas, proteguojamas Vokiečių ordino ir ypač jos nuodėmklausio Jono iš Marienverderio, ėmė sparčiai plisti. Susirūpinta šios Prūsijos mistikės kanonizacija – oficialiu paskelbimu šventąja, dėl ko į popiežių kreipėsi Prūsijos žemės vyskupai, kapitula, vienuolynų abatai, Ordino magistras Konradas Jungingenas, Pamedės kapitulos nariai Jonas iš Marienverderio ir Jonas Rymanas³¹. Po pakartotinių prašymų popiežius Bonifacas IX paskyrė komisiją Daratos gyvenimui ištirti ir sužinoti apie jos užtarimu įvykusius stebuklus. Komisija darbą vykdė nuo 1404 m. birželio 24 d. iki 1406 m. vasario 10 d. – daugiau nei pusantrų metų³², per kuriuos įvyko keturios sesijos po keletą mėnesių. (Užbėgdami įvykiams už akių priminsime, kad kanonizacijos procesas tuokart nutrūko. Jam sutrukdė nepalankios laikotarpio aplinkybės³³, įtakos galėjo turėti ir tuometinė šventumo samprata, kai dažniausiai šventaisiais buvo oficialiai pripažįstami kilmingieji³⁴

vyrų³⁵, tad neįprastu dvasiniu gyvenimu pagarsėjusiai³⁶ Daratai buvo lemta patekti į daugumos – šventaisiais laikomų, tačiau oficialiai tokiais nepripažintų – grupę³⁷. Neužgesęs jos kultas tik 1976 m. buvo patvirtintas popiežiaus.)

17 Plačiau apie tokią viduramžiais žinomą praktiką žr.: *Anchoritic Traditions of Medieval Europe*. Woodbridge, 2010.

18 KIECKHEFER, Richard. *Unquiet Souls: Fourteenth-Century Saints and Their Religious Milieu*. Chicago; London, 1984, p. 30.

19 Plačiau apie Daratos dvasingumą žr.: KIECKHEFER, Richard. *Unquiet Souls*, p. 22–33; KOWALCZYK, Marta. Charakterystyka doświadczeń mistycznych bł. Doroty z Mątwów na podstawie historycznych źródeł autorstwa Mistrza Jana z Kwidzyna. *Studia Warmińskie*, 2014, t. 51, p. 95–107 ir kt.

20 KIECKHEFER, Richard. *Unquiet Souls*, p. 30. Daratos celė išlikusi iki šiol.

21 BORZYSZKOWSKI, Marian; KUŹMAK, Krysztyna. Dorota z Mątwów, p. 141.

22 Pamaldumas šv. Brigitai išryškėja ir Daratos pasakojimuose žr.: *Liber de festis Magistri Johannis Marienwerder – Offenbarungen der Dorothea von Montau*. Weimar; Köln; Wien, 1992; čia ir toliau remtasi vertimu: *Księga o świętych mistrza Jana z Kwidzyna: Objawienia błogosławionej Doroty z Mątwów*. Olsztyn, 2013, p. 14.

23 Pavyzdžiui, žr. MISZTAŁ, Henryk. Sanctity of Married Female Mystics from the North: Bridget of Sweden and Dorothy of Montau. *Soter*, 2012, t. 41 (69), p. 19–34.

24 Kalendarium. In JAN Z KWIDZYNA. *Żywot Doroty z Mątwów*, p. 406.

25 VAUCHEZ, André. *Duchowość średniowiecza*. Gdańsk, 1996, p. 128–129.

26 Daratos kanonizacijos procese bent trys liudytojai pasakojo, kad ši šventumo garsėjusi moteris fiziškai sirgdavo tomis retomis dienomis, kai jai nebūdavo atnešta konsekruota Ostija. Kai galiausiai kunigas Daratai prie lūpų pakeldavo taurę, ji kartais taip stipriai sukąsdavo metalą, kad net likdavusios dantų žymės, žr.: VAUCHEZ, André. *Sainthood in the later Middle Ages*. Cambridge, 2009, p. 510–511 ir išnaša 33.

27 Ten pat, p. 442 ir išnašos 58–60.

28 Ten pat, p. 474 ir išnaša 99.

29 Ten pat, p. 524 ir išnaša 86.

30 *Księga o świętych mistrza Jana z Kwidzyna*, p. 19.

31 JONYNAS, Ignas. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 134. Kanonizacijos procesai viduramžiais brangiai kainavo vietinei prašančiajai bendruomenei, todėl juos lengviau galėjo pakelti įtakingos religinės grupės (ordinai) arba valdančios dinastijos. Prašantieji kanonizacijos turėjo išlaikyti atvykusią komisiją, mokėti notarui, finansuoti liudytojų atvykimą, pačioje kurijoje sumokėti prokuratoriams, teikti dovanas įtakingiems žmonėms ir pan. Kai kurie vienuolynai net nuskursdavo neatlaikę finansinės kanonizacijos naštos. Plačiau žr.: VAUCHEZ, André. *Sainthood in the later Middle Ages*, p. 64–67.

32 Tuomet privalomi oficialūs šventumo šlove pagarsėjusių asmenų kanonizacijos procesai kaskart ėmė vis ilgėti, iš dalies jie priklausė ir nuo liudytojų skaičiaus. Palyginimui: 1254 m. šv. Klaros šventumo tyrimas Asyžiuje truko šešias dienas, 1276 m. šv. Margaritos Vengrės – tris mėnesius ir t. t., žr.: ten pat, p. 62 ir 5 išnaša.

33 Tęsėsi Didžioji Vakarų Bažnyčios schizma, įvyko pokyčiai Vokiečių ordino valstybėje (visų pirma ji palaužęs Žalgirio mūšis), žr.: Wprowadzenia. In *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mątwów od 1394 do 1521*, p. 18.

34 VAUCHEZ, André. *Sainthood in the later Middle Ages*, p. 176 (pirmais nekilmingųjų kulto atvejais šiame regione laikomi Daratos bei 1429 m. kanonizuoto XI a. atsiskyrėlio Sebaldo).

35 Iš 1198–1431 m. paskelbtų šventųjų tebuvo 14,3 proc. moterų (tiesa, tarp šventųjų pasauliečių moterų buvo du trečdaliai), žr.: ten pat, p. 263–269.

36 Šventasis Sostas atsargiai žiūrėjo į naujas religinio gyvenimo formas, ypač įkūnytas nekilmingųjų. Tuo laiku taip pat nebuvo pripažintas šv. Margaritos

Pasklidusį garsą apie Daratos šventumo šlovę (lot. *fama sanctitatis*) ir gimusį naują pamaldumą atskleidžia tikinčiųjų pasitikėjimas jos užtarimu. Kanonizacijos proceso bylos liudytojai Daratai priskyrė net 225 stebuklus, iš kurių 2,2 proc. įvykę jai esant gyvai (*in vita*)³⁸; pastarieji nuo XIII a. įgavo vis didesnę reikšmę kanonizacijos byloje, tyrėjams siekiant įsitikinti, ar aukščiausias dorybes rodantis žmogus paslapčia negyveno ne tokio teisingo gyvenimo³⁹.

Ne vieną stebuklą šios šventumu pagarsėjusios moters užtarimu patyrė ir aukščiausi Vokiečių ordino nariai. Labai iškalbingas kanonizacijos procese užfiksuotas ordino didžiojo magistro Konrado Jungingeno liudijimas apie Daratos užtarimu patirtus keturis stebuklus atliekant žygį į Lietuvą. Tai buvo pirmasis jo vadovaujamas „reizas“, nes Konradas Jungingenas (pasak Petro Dusburgiečio – garbingas ir pasišventęs (*devotus*), pamaldus, skaištus ir daugeliu dorybių pažymėtas vyras⁴⁰) tik 1393 m. lapkričio 30 d. buvo išrinktas didžiuoju magistru. Jis gana smulkiai papasakojo apie ilgam įsiminusi žygį⁴¹. Taigi, 1394 m. išsiruošęs į „reizą“ prieš „netikinčiuosius lietuvius“, naujasis magistras norėjęs plaukti nuo marių taisyti Nemuno saloje esančios Rittersverderio pilies⁴². Siaučiant audrai jis galiausiai pasiekęs pilį, bet Vytautas kitoje salos pusėje jau buvo sutelkęs savo karius. Tuomet didysis magistras gavęs Pamedės vyskupo Jono laišką, minintį neseniai mirusios „motinėls Daratos“ (mirė birželio 25 d., matyt, jau rengiantis žygiui, kuris vyko tą pačių metų liepos–lapkričio mėn.⁴³) pranašystę. Pasak pranašystės, jis pirmame savo „reize“ patirsiąs keturis pavojus – jūroje, saloje, prieš pilį ir miške – ir jei pasitikės tik savo kariais ir jų gausumu, tai vargiai beištruks, tačiau jei save ir saviškius paves visagaliai Dievui, lengvai paspruks. Konradas Jungingenas pasitikėjęs Dievu, tad išvengęs audros mariose, Vytauto spąstų Rittersverderio saloje, mirties puolant Vilnių⁴⁴ bei traukiantis. Didysis ordino magistras kanonizacijos bylos tyrėjus patikino, kad Darata galėjusi šiuos įvykius žinoti tik Dievo apreiškimu, o pats tik jos užtarimu išvengęs pavojų: <...> *credit, quod Deus sibi predicta revelavit, et ultra firmiter credit, quod ipse cum dicto exercitu suo a dictis periculis fuit ex intercessione beate Dorothee liberatus*⁴⁵. Konrado Jungingeno pasakojimą patvirtino ir didysis komturas Konradas Lichtensteinas⁴⁶. Perpasakoti įvykiai išduoda ne tik nepatyrusio vado baimes ir lietuvių karių galią, bet ir stiprų pasitikėjimą šventąja laikoma Darata. Vietinės mistikės, pagarsėjusios šventu gyvenimu ir pranašystėmis, kultas greitai plito Prūsijoje.

KUNIGAİKŠTIENĖS ONOS PILIGRIMYSTĖ IR PAMALDUMAS DARATAI

Garsas apie šventąją laikytą Daratą pasiekė ir Lietuvos valdovus. Kaip žinoma, Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas drauge su žmona Ona apie penkerius metus gyveno Vokiečių ordino teritorijoje Prūsijoje, iš kur galutinai grįžo

1392 m., tad jau ten galėjo išgirsti apie šventą Daratos gyvenimą. Be to, tuo metu atskiri Vokiečių ordino pareigūnai ir Lietuvos valdovai⁴⁷, taip pat ir kunigaikštinė Ona palaikė artimus ryšius⁴⁸, pagal viduramžių dvaro etiketą keisdavosi dovanomis⁴⁹ – taigi, lietuvių ir kryžiuočių karas ne tik kėlė destruktiją, bet ir buvo svarbus ryšių su Vakarų krikščioniškuoju pasauliu kanalas⁵⁰. Tad apie Prūsijoje

Kortonietės (1247–1297, kanonizuota 1728 m.), Angelės Folinjetės (~1248–1309, kanonizuota tik 2013 m.) ir kt. kultai, žr.: ten pat, p. 266.

37 Apie viduramžių šventųjų kulte egzistavusius du lygmenis (mažuma – kanonizuoti šventieji, kuriems oficialiai leista teikti viešą kultą, ir dauguma – vietiniai kultai, besivystantys už Romos Bažnyčios kontrolės ribų), žr.: ten pat, p. 84.

38 A. Vauchez duomenimis, 1181–1394 m. mirusių 19 asmenų kanonizacijos procesuose Daratai priskirtų stebuklų skaičius yra antras pagal gausą, o jos stebuklai *in vita* pagal skaičių yra tik 15 vietoje, žr.: ten pat, p. 503, 34 lentelė.

39 Ten pat, p. 502–504.

40 *Scriptores rerum Prussicarum, Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*. Leipzig, 1866, Bd. 3 (toliau – SRP; Bd. 3), p. 482.

41 SRP, Bd. 2, p. 654–655, išnaša 2029; plg.: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąttów od 1394 do 1521*, p. 112–113.

42 Rittersverderis (vok. k. – „Riterių sala“) – Vokiečių ordino medinė pilis Nemuno saloje, netoli Kauno, ties Lampėdžiais. Pastatyta 1391 m. rudenį, kitais metais buvo lietuvių sudeginta. 1394 m.

per kryžiuočių žygį į Vilnių kryžiuočiai ją bandė atstatyti, bet nebaigė, žr.: TAUTAVIČIUS, Adolfas. Ritterswerder (Rittersverderis). Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2011, t. 20, p. 157.

43 Apie žygį rašo Vygandas Marburgietis, Jonas iš Posilgės bei šiek tiek – Torunės analistas, žr.: SRP, Bd. 3, p. 193–196; VYGANDAS MARBURGIETIS. *Naujoji Prūsijos Kronika*. Vilnius, 1999, p. 208–215.

44 Puolant Vilniaus pilį ir nepajėgiant jos užimti, magistras liepęs ruoštis grįžimui ir padegti kariuomenės pastatytas medines palapines. Padegus papūtė toks didelis vėjas ir tiek dūmų atsirado kariuomenėje, kad vienas kito negalėję matyti. Taip

įsisiautėjus ugniai ir vėjui, jie pakliuvo į didelį pavojų. Jei lietuviai, anot didžiojo magistro, būtų iš pilies išpuolę, tai krikščionims būtų padarę neatitaisomą žalą (žr.: SRP, Bd. 2, p. 654–655, išnaša 2029); plg.: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąttów od 1394 do 1521*, p. 112–113). Ši Vilniaus puolimą plačiai aprašo ir Vygando Marburgiečio kronika, tik gaisro priežastis čia interpretuojama kitaip: „O viena palapinė pati užsidegė; nuo jos [užsidegė] ir daug kitų palapinių. Sudegė daug žmonių. <...> Mat palapinės buvo dengtos šakomis, lengvai užsidegančiomis, bet sunkiai užgesinamomis“, žr.: VYGANDAS MARBURGIETIS. *Naujoji Prūsijos Kronika*, p. 210–214. Apie puolimą taip pat žr.: *Lietuvių karas su kryžiuočiais*. Vilnius, 1964, p. 243–244.

45 SRP, Bd. 2, p. 655, išnaša 2029; plg.: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąttów od 1394 do 1521*, p. 113.

46 *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąttów od 1394 do 1521*, p. 114.

47 PETRAUSKAS, Rimvydas. Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai. Iš *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*: mokslinių straipsnių rinkinys. Šiauliai, 2007, p. 206–222.

48 Ona gaudavusi dovanų iš Ordino, pavyzdžiui, klavikordą – pirmąjį Lietuvoje ir vieną ankstyviausią paminėtų Europoje. Plačiau žr.: JONYNAS, Ignas. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 151; PETRAUSKAS, Rimvydas. Vytauto dvaras: struktūra ir kasdienybė. *Naujasis židinys-Aidai*, 2003, nr. 1–2, p. 43.

49 PETRAUSKAS, Rimvydas. Vytauto dvaras: struktūra ir kasdienybė, p. 43–44.

50 BARONAS, Darius. Lietuvių ir vokiečių taikaus bendravimo bruožai XIV a. karo sukuryje. *Lituanistica*, 2010, t. 56, Nr. 1–4 (79–82), p. 3.

stebuklais garsėjančią Daratą kunigaikštienė Ona galėjo sužinoti per ryšius su Vokiečių ordinu, o galbūt ir išgirsti patirtų stebuklų liudijimus.

Lietuvos didžioji kunigaikštienė Ona į kelionę Prūsijon išsiruošė 1400 m. su gausia palyda ir apie 400 arklių. Į Prūsiją atvykusi šv. Margaritos (liepos 13 d.) dieną, savo palydos prašmatnumu atkreipė visų dėmesį. Ona aplankė šv. Kotrynos relikvijas Brandenburge, šv. Barboros Althauze bei susitiko su Vokiečių ordino didžiuoju magistru Konradu Jungingenu, nes kelione taip pat siekta sutvirtinti tuometinius draugiškus Ordino ir Vytauto santykius⁵¹. Vytauto žmona apsilankė ir Marienverderyje prie šventu gyvenimu pagarsėjusios Daratos kapo, o apie šį apsilankymą daugiau detalių randame Daratos kanonizacijos proceso byloje.

Kanonizacijos proceso metu buvo apklausti 257 liudytojai pagal iš anksto sudarytą klausimyną iš 149 klausimų. Du klausimai, skirti ištirti po Daratos mirties jos užtarimu vykusiems stebuklams⁵², yra susiję su Lietuva. Vienu jų (nr. 146), sprendžiant iš atsakymų, teirautasi apie Daratos šventumo garsą, kitas (nr. 147) skirtas jos nuopelnams priskirtam stebuklui – lietuvių atsivertimui ir taikos su jais sudarymui. Atsakinėdami į pastarąjį klausimą liudytojai teigė tikį šiomis iš dalies išsipildžiusiomis pranašystėmis, tai pabrėžė ir Pamedės katedros kapitulos prepozitas Rymanas⁵³. Pranašystės išsipildymu laikyta 1404 m. gegužės 23 d. (prieš pat prasidedant kanonizacijos procesui ir liudytojų apklausai) sudaryta Racionžo taika tarp Prūsijos bei Lietuvos, Rusios, Lenkijos, Žemaitijos ir Livonijos⁵⁴, kuri, Jono iš Marienverderio įsitikinimu, buvo pasiekta Daratos nuopelnu: <...> *precibus et meritis dicte domine Dorothee sit obtenta*⁵⁵.

Kunigaikštienė Ona paminėta atsakymuose į 146 klausimą apie Daratos šventumo garsą. Bylos liudytojai minėjo daugelį maldininkų, atvykstančių prie Daratos kapo, „kurių vardų jau niekas dabar nepamena“. Lietuvos kunigaikštienės apsilankymą paminėjo 13 liudytojų (žr. sąrašą): septynios moterys ir penki vyrai. Reikia pasakyti, kad iki šiol Lietuvos istoriografijoje buvo žinomos tik trijų iš jų parodymų ištraukos⁵⁶, išanalizuotos istoriko Igno Jonyno⁵⁷. Beveik visi liudytojai vyrai buvo susiję su Pamedės katedra (dvasininkai ar patarnautojai), prie kurios esančią Daratos celę lankė Ona, tad minėti liudytojai galėjo ją sutikti ir gerai įsiminti įspūdingą garsios piligrimės apsilankymą. Atsakymuose į šį klausimą paminėdami Lietuvos kunigaikštienę liudytojai suponavo, kad Oną vertina kaip toli pasklidusios Daratos šventumo šlovės įrodymą. Tiesa, prisiminę kunigaikštienės pamaldumą lankant Daratos kapą liudytojai visgi neturėjo vienos nuomonės dėl Onos tikėjimo⁵⁸. Vieni ją vadino ką tik atsivertusia krikščione (Jonas Rymanas ir Jonas Rote), kiti ją laikė dar nekrikščione (ordino brolis Kristijonas) arba net pagone (Barbora Heyen, magistras Bertrandas). Kaip žinoma, kryžiuočiai, turėdami savų tikslų, 1387 m. krikštą priėmusių lietuvių dar ilgai

Vytauto žmonos apsilankymą prie Daratos kapo paminėję liudytojai

1. Repschlager Jadvyga, >50 m., našlė, Gdanskas (nr. 42⁵⁹).
2. Lichtenszyt Kotryna, >50 m., Marienverderis (nr. 51).
3. Brettschneider Kotryna, >30 m., našlė, Marienverderis (nr. 62).
4. Glogow Liucija, beginė, 31 m., Marienverderis, Gdanskas (nr. 66).
5. Schlegel Veronika, >30 m. (nr. 68).
6. Steinbrugk Margarita, 44 m., Marienverderis (nr. 69).
7. Heyen Barbora, >40 m., Marienverderis (nr. 74).
8. Rymanas Jonas, Pamedės katedros kanauninkas, kanonų teisės daktaras, profesorius, 64 m., Marienverderis (nr. 79).
9. Kozlov (Coslaw) Kristijonas, Vokiečių ordino brolis (nr. 103).
10. Jonas iš Marienverderio, Pamedės katedros dekanas, 61 m. (nr. 107).
11. Magistras Bertrandas, Pamedės katedros prepozitas (nr. 175).
12. Rote Jonas, Pamedės vyskupo kamerdineris, 60 m. (nr. 186).
13. Jonas iš Tyvenzo, Pamedės katedros kustodas (nr. 255).

nelaikė tikrais krikščionimis, matyt, taip buvo nusiteikę ir kanonizacijos byloje liudiję vietiniai Prūsijos gyventojai.

Kanonizacijos proceso bylos liudytojų atsakymuose paminėta, kad Lietuvos kunigaikštienė pamaldžiai lankė Daratos kapą, pagarbą jai išreiškė ir dovanomis: Ona aukojo šilko audinius (mini Jonas Rymanas) bei kitas brangias aukas (Magistras Bertrandas). Jonas iš Marienverderio paliudijo, kad Vytauto žmona su dideliu pamaldumu meldėsi koplyčioje prie Daratos kapo. Tuomet jis pats papasakojo Onai apie asketišką šventosios gyvenimą, o kunigaikštienė išgirdusi labai susijaudino, apsiverkė ir paprašė knygos apie Daratą – ją padovanojo Pamedės vyskupas Jonas⁶⁰.

51 Apie Onos Vytautienės kelionę daugiau žr.: RADOCH, Marek. *Walki Zakonu Krzyżackiego o Żmudź od połowy XIII wieku do 1411 roku*, p. 161–163.

52 Plg. *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąttów od 1394 do 1521*, p. 275; Reymano liudijimuose tokie klausimai išskirti į atskirą skyrių.

53 Esą visoje Prūsijoje žinoma, jog prūsų ponai iš dalies laimėjo prieš netikinčius lietuvius ir žemaičius, ir kai kurie iš jų atsivertė į krikščionių tikėjimą bei sudarė taiką su Prūsijos žmonėmis, žr.: Ten pat, p. 279.

54 *SRP*, Bd. 2, p. 331, išnaša 3; *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąttów od 1394 do 1521*, p. 456, išnaša 626.

55 *SRP*, Bd. 2, p. 331, išnaša 3; plg.: *Akta procesu*

kanonizacyjnego Doroty z Mąttów od 1394 do 1521, p. 357.

56 Tai Jono iš Marienverderio, Jono Rymano ir Kristijono Coslaw liudijimų ištraukos, kurios yra pateiktos: *SRP*, Bd. 2, p. 331 (išnaša 3).

57 JONYNAS, Ignas. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 149.

58 Tai pastebėjo jau I. Jonynas, žr.: ten pat, p. 134–135, 149. Taip pat žr.: *SRP*, Bd. 2, p. 331.

59 Nurodytas liudytojo eilės numeris iš knygos: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąttów od 1394 do 1521*.

60 *Et inter alios dixit se vidisse uxorem Witoldi, ducissam Litwanie, cum multis aliis nobilibus et magno apparatu, que cum magna devocione in capella*

Tad Marienverderyje kunigaikštienė nuoširdžiai meldėsi prie šventumu pagarsėjusios moters kapo bei iš paties nuodėmklausio ir hagiografo lūpų išgirdo apie ją. Oną Vytautienę sujaudinti ir pravirkdyti galėjo daugelis Daratos gyvenimo momentų. Verta prisiminti ne tik Daratos praktikuotą griežtą marinimąsi ir kraštutines askezės formas, bet ir tekusius išbandymus šeiminiame gyvenime, aplinkinių ir kai kurių dvasininkų nesupratimą dėl jos neįprasto dvasingumo bei prieš mirtį pasirinktą anachoretišką gyvenimo būdą.

Pokalbis su Jonu iš Marienverderio dar labiau paskatino Onos pamaldumą Daratai ir norą pačiai turėti jos gyvenimo aprašymą. Pamedės katedros kanauninkas Jonas Rymanas paliudijo, kad kunigaikštienė gavusi dvi knygeles ir jas labai branginusi dėl savo pamaldumo⁶¹. Kaip pastebi I. Jonynas, Ona galėjo prašyti ir gauti kokią nors Daratos relikviją, tačiau ji norėjo būtent knygos. Nors apie pačios Onos raštingumą sunku spręsti, tačiau šis faktas, anot I. Jonyno, liudija ją branginus mokslą ir turėjus savo aplinkoje raštingų ir svetimas kalbas suprantančių žmonių⁶², be to, netiesiogiai rodo jos išsilavinimą⁶³. Tad šventumo šlovėje mirusios Daratos – amžininkės, pasaulietės, šeimos moters – paveikslas ir mistinis dvasingumas pasiekė Oną tiek per hagiografo pasakojimą, tiek ir per gautas knygeles, parašytas Jono iš Marienverderio.

Piligrimystė, malda prie kapo, aukos atskleidžia Onos Vytautienės pasitikėjimą šventumu garsėjančia Darata. Daratos kultą puoselėjo ir kiti Lietuvos valdančiojo sluoksnio atstovai. Keletas kanonizacijos bylos liudytojų (Jonas iš Marienverderio, Jonas Rymanas, Jonas iš Tyvenzo) paminėjo, kad į Marienverderį atvykusios Onos svitoje buvo ir Vytauto brolis Žygimantas Kęstutaitis (~1365–1440). Jonas iš Marienverderio liudijo matęs Žygimantą, kuris su dideliu pamaldumu lankė kapą vykdydamas duotą įžadą⁶⁴. Tad Vytauto brolis jau buvo patyręs kažkokį stebuklą šventumo šlovėje mirusios Daratos užtarimu ir kaip įžadą (padėką) lankė jos kapą Marienverderyje. Viduramžiais tai buvo paplitusi maldingumo ir pasitikėjimo šventaisiais praktika: davus įžadą ir šventojo užtarimu patyrus stebuklą, atlikti įžadinę kelionę ir aplankyti bėdoje pagelbėjusio šventojo kapą⁶⁵. Belieka spėlioti, už koki patirtą stebuklą dėkojo Vytauto brolis – galbūt jį galima sieti su Vorsklos mūšiu (1399 m. rugpjūčio 12 d.), kuriame Žygimantas dalyvavo⁶⁶? Lieka paslaptimi ir tai, kokia intencija meldėsi ir ko troško Ona, tačiau nekelia abejonių tiek jos, tiek Žygimanto tikėjimas ir rodyta gili pagarba šventumu pagarsėjusiai Daratai.

Perfrazuodami Bibliją⁶⁷ galime pridurti, kad Daratos kultas suvienijo ir kryžiuočius, ir lietuvius, pirmųjų tebelaikomus pagoniais. Žinoma, kad po Žalgirio mūšio Daratos kapą Marienverderyje aplankė ir Jogaila⁶⁸. Daugiau apie Daratos iš Montau kultą, kaip ir apie platesnį jos gyvenimo aprašymų pasklidimą Lietuvoje, nėra

žinoma. Galime tik spėti, kad galbūt iš dalies šis kultas galėjo sutapti su pamaldumu šventajai mergelei ir kankinei Daratai (mirė ~304 m.), populiariai visoje Europoje⁶⁹, taip pat ir Lietuvoje⁷⁰.

„DARATIANA“ – DARATOS GYVENIMO APRAŠYMAI

Aptarus aplinkybes, kuriomis kunigaikštienė Ona gavo knygelį apie Daratą, verta atkreipti dėmesį ir į pačius minėtus kūrinius. Viduramžiais šventumu garsėjančio asmens gyvenimo aprašymas, pabrėžiant jo dorybes ir stebuklus, vadinamasis *vita* (gyvenimas), užėmė svarbią vietą kanonizacijos procese, kartu atspindėjo ir skleidė naują kultą. „Gyvenimai“ buvo viena populiariausių literatūros rūšių⁷¹. Juos kūrę hagiografai, bandydami pagal viduramžių tikėjimo sistemą

circa sepulchrum predictum oravit, et audiens vitam austeram dicte domine Dorothee, quam habuit in humanis, intime lacrimata est, et librum de vita ipsius domine Dorothee editum desideranter petivit, quem dominus Johannes episcopus Pomezaniensis sibi donavit [paryškinta – G. D.], žr.: SRP, Bd. 2, p. 331, išnaša 3; plg.: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mą́tów od 1394 do 1521*, p. 356–357.

61 *Insuper dixit deponens, quod vidit uxorem magni ducis Litwannie, videlicet Witoldi, visitantem dictum sepulchrum cum magna comitiva necnon cum fratre Witoldi et cum maxima devocione facientem oblaciones suas videlicet pannos sericeos. Ceterum deponens dixit eidem tradidisse duos libelos de vita matris Dorothee, ad quos ipsa duxissa erat valde affecta propter devocionem, licet tamen ipsa duxissa esset noviter conversa ad fidem christianam*, žr.: SRP, Bd. 2, p. 331, išnaša 3; plg.: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mą́tów od 1394 do 1521*, p. 279.

62 JONYNAS, Ignas. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 151–152.

63 PETRAUSKAS, Rimvydas. Ona Vytautienė, p. 10.

64 *Insuper dixit deponens se vidisse fratrem dicti Witoldi ducis Litwannie, nomine Sigismundus, similiter visitantem cum magna devocione sepulchrum predictum, exsolvens votum promissum*, žr.: SRP, Bd. 2, p. 331, išnaša 3; plg.: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mą́tów od 1394 do 1521*, p. 357.

65 Pavyzdžiui, įžadinė kelionė (šventojo kapo

aplankymas) kaip vienas iš įžadų minima šv. Kazimiero stebuklų atvejais, žr.: *Ankstyvieji šv. Kazimiero „Gyvenimai“ = Casimiriana II. Vitae antiquiores S. Casimiri*. Sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas. Vilnius, 2004, p. 142–165.

66 Dėkoju prof. Rimvydui Petrauskui, atkreipusiam dėmesį į tokią galimą prielaidą.

67 „Nebėra nei žydo, nei graiko; nebėra nei vergo, nei laisvojo; nebėra nei vyro, nei moters: visi jūs esate viena Kristuje Jėzujė!“ (Gal 3, 28), žr.: *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*. Vilnius, 1998, p. 1821.

68 *Księga o świętych mistrza Jana z Kwidzyna*, p. 19.

69 Apie jos gyvenimą yra žinoma tik legenda, žr.: *Oxford dictionary of Saints*. By David Hugh Farmer. Oxford, 2004, p. 149; FROS, Henryk; SOWA, Franciszek. *Twoje imię*, p. 187–188.

70 LDK XVI a. tai buvo gana dažnai suteikiamas vardas (tarp LDK valstiečių tai buvo trečias, o tarp Žemaičių bajorių – penktas vardas pagal populiarumą), žr.: PAKNYS, Mindaugas. Šventųjų kultai XV–XVII a. pradžioje. Iš *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.* Vilnius, 2005, p. 45, 56–57, 99, 102 (II lentelė, 5 schema).

71 Antai vien *Bibliotheca Hagiographica Latina* apima daugiau kaip 8000 šventųjų „gyvenimų“, žr.: HEFFERNAN, Thomas J. *Sacred biography: Saints and Their Biographers in the Middle Ages*. New York, Oxford, 1988, p. 13.

aprašyti šventojo gyvenimą, sprendė žmogiško ir dieviško pasaulio susikirtimo problemą⁷². Daratos atveju tokį „gyvenimą“ ėmėsi rašyti jos nuodėmklausys Jonas iš Marienverderio.

Manoma, jau Daratos laidotuvėse (1394 m. birželio 28 d.) Jonas iš Marienverderio pasižadėjo paskelbti platų veikalą apie jos gyvenimą. 1396 m. jis parašė pirmąją knygelę – *Vita Lindana*. Tai buvo trumpas Daratos gyvenimo aprašymas, tarsi pagrindinio darbo įvadas. Maždaug po metų, remdamasis savo užrašais iš Daratos pasakojimų, jos buvęs nuodėmklausys baigė antrąją knygelę – *Liber de festis*. Ją sudarė 130 skyrių, kuriuose pasakojama, kaip Darata ruošdavosi Kristaus, Švč. Mergelės Marijos ir šventųjų šventėms bei kokias gaudavo vidines išvalgas ir regėjimus⁷³. (Manoma, jog kelis skyrius knygos pabaigoje sukūrė pats hagiografas, aprašydamas ką tik mirusio ordino magistro Konrado Valenrodo kančias pragare ir taip išsakydamas Vokiečių ordino dvasininkijos prastą nuomonę apie į viklifizmą⁷⁴ linkusį magistrą⁷⁵.)

1399 m. Jonas iš Marienverderio parašė trečiąją knygą – *Vita latina*⁷⁶ – išsamų Daratos gyvenimo aprašymą. Knygoje atsispindi Daratos piligrimystės, apsimarinimai, gyvas pamaldumas Dievui ir jo šventiesiems, apreiškimai, kančia ir mirties ilgesys, atsiskleidžia ano meto krikščioniško gyvenimo realijos (dvasinis gyvenimas pasaulyje ir santuokoje, piligrimystės, apsimarinimai), išaiškinami sunkesni Daratos vartoti posakiai⁷⁷. Didesnė knygos dalis skirta Dievo veikimo ir gautų malonių aprašymui. Dar po metų baigtoje ketvirtojoje knygoje – *Septililium* (sudaryta iš septynių traktatų) – taip pat atsispindi Daratos dvasinis gyvenimas, jos gautos malonės⁷⁸. Tad per penkerius metus Jonas iš Marienverderio parašė keturias knygas apie Daratos gyvenimą ir dvasingumą⁷⁹. Minėtų knygų pagrindu apie 1405 m. buvo parašytas vokiškas „gyvenimas“ *Das Leben der Heiligen Dorothea*, kur įvykiai dėstomi daugiau chronologine tvarka (pirmąkart išspausdinta 1492 m.)⁸⁰. Reikia pridurti, kad didelę įtaką tiek pačiam Daratos dvasingumo keliui, tiek jo perteikimui rašytine forma padarė pats Jonas iš Marienverderio, kuris nuolat figūruoja minėtose „daratianos“ knygoje⁸¹.

Tyrinėtojai iki galo nesutaria dėl šių knygų eiliškumo ir tikslų parašymo metų, bet daugelis sutinka, kad 1399 (ar bent 1400) metus galima laikyti darbų pabaiga⁸². Būtent tais metais kunigaikštienė Ona ir gavo dvi knygeles apie Daratą. Tyrinėtojų manymu, Vytautienės gautos knygos tikriausiai buvo *Vita Latina* arba *Vita Lindana*⁸³ (pati pirmoji, įvadinė knyga) – taigi, ilgesnis ar trumpesnis šventąja laikomos Daratos „gyvenimas“. Visgi kunigaikštienė galėjo gauti ir skirtingas knygas iš „daratianos“ repertuaro, o antroji knyga (jei ji taip pat buvo skirta Onai, o ne drauge keliavusiam Žygimantui) galėjo būti, pavyzdžiui, tuo laiku tikrai baigta *Liber de festis*. Šiaip ar taip, gautosios knygos buvo Jono iš Marienverderio lotynų kalba ką tik parašyti hagiografiniai kūriniai, kuriuose atsispindėjo Daratos gyvenimas ir dvasingumas.

Verta prisiminti, kad Lietuvą tuomet buvo jau pasiekęs (1398 m.) pirmasis žinomas hagiografijos (katalikiškos) kūrinys – tai Lenkijos karaliaus Jogailos ir jo žmonos Jadvygos Vilniaus katedrai padovanotas Jokūbo Voraginiečio šventųjų gyvenimų rinkinys *Aukso legenda*⁸⁴. Tad 1400 m. Onos Vytautienės gautos knygelės apie Daratą iš Montau yra vienas ankstyviausių bei pirmasis žinomas atskiro šventojo gyvenimas (*vita*) krikščionybę priėmusioje Lietuvoje, be to, vienalaikis kūrinys, atliepęs gimstantį Daratos kultą. Nors apie Onos santykį su gautomis knygelėmis ir jų turinio įsisavinimą nežinome, Lietuvos kunigaikštienė su šia lektūra patenka šalia amžininkų Lenkijos karalienių ir kitų gausių viduramžių Europos skaitytojų, besidomėjusių šventųjų gyvenimais.

Apibendrinant galima pasakyti, kad XIV–XV a. sandūroje Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto žmona Ona pateko į naujo augančio Daratos iš Montau kulto sūkurį, kuris rado atgarsį jos širdyje. Piligriminėje kelionėje Ona iš paties Daratos nuodėmklausio ir hagiografo Jono iš Marienverderio išgirdo apie šventumu pagarsėjusios moters gyvenimą. Šis gyvas pasakojimas paskatino Onos susidomėjimą knyga – Jono iš Marienverderio ką tik parašytu Daratos „gyvenimu“, kuriame

72 Ten pat, p. 39.

73 Wprowadzenia. In *Księga o świętych mistrza Jana z Kwidzyna*, p. 12–13. Yra išlikę du šio kūrinio XV a. rankraščiai, žr.: ten pat, p. 12.

74 Džonas Viklifas (*John Wycliff*; 1320–1384) – Anglijos teologas, vienas iš pirmųjų Romos katalikybės reformacijos šalininkų XIV a.

75 *Księga o świętych mistrza Jana z Kwidzyna*, p. 14, 229 (išnaša 158).

76 Iki šiol išliko tik trys ankstyvi šio „gyvenimo“ rankraščiai, žr.: Wprowadzenie. In JAN Z KWIDZYNA. *Żywot Doroty z Mątów*, p. 15.

77 Ten pat, p. 13–14. Taip pat žr. Daratos *Lotyniškojo gyvenimo* skyrių sąrašą: ten pat, p. 419–426 („Spis rozdziałów“).

78 Apie ją daugiau žr.: BLASUCCI, Antoni. Duchovność późnego średniowiecza. In CALATI, B.; GRÉGOIRE, R.; BLASUCCI, A. *Historia duchowości*, tom IV: *Duchowość średniowiecza*. Kraków, 2005, p. 454–455.

79 Šiuos ir kitus Daratos gyvenimo šaltinius žr.: *Bibliotheca hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis. Novum Supplementum*. Bruxelles, 1986, p. 270–273; *Bibliotheca hagiographica Latina, Antiquae et mediae aetatis*. Bruxelles, 1992,

p. 350–351.

80 WALLACE, David. *Strong Women: Life, Text, and Territory 1347–1645*. Oxford; New York, 2011, p. 2–3.

81 COAKLEY, John. *Women, Men, and Spiritual Power: Female Saints and Their Male Collaborators*. New York; Chichester, 2012, p. 193–210 (skyrus *Revelation and Authority Revisited: John Marienwerder on Dorothy of Montau*).

82 Wprowadzenie. In JAN Z KWIDZYNA. *Żywot Doroty z Mątów*, p. 12, išnaša 18, 20–20a; taip pat žr.: Wprowadzenia. *Księga o świętych mistrza Jana z Kwidzyna*, p. 11–12.

83 *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mątów*, p. 279 (išnaša 397).

84 *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*. T. 1: (1387–1507). Kraków, 1948, p. 57, išnaša 33.4; HALECKI, Oskar. *Jadwiga Andegawońska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej*. Kraków, 2000, p. 254. Apie šio kūrinio funkcionavimą Lietuvoje plačiau žr.: DRUNGILIENĖ, Gita. Vieno kūrinio istorija: Jokūbo Voraginiečio „Aukso legenda“ senojoje Lietuvos kultūroje. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2012, kn. 34, p. 15–58.

atskleistas naujojo moterų dvasingumo atstovės, viduramžių mistikės gyvenimo kelias ir dvasingumas. Šis dar nekanonizuotos šventosios – Daratos iš Montau – „gyvenimas“ laikytinas vienu pirmųjų *vita* hagiografinių kūrinių, funkcionavusių Lietuvoje. Kunigaikštienės Onos piligrimystė ir gautos knygelės liudija jos pamaldumą šventiesiems, praktikuotą viduramžiais įprastomis formomis (relikvijų lankymas, malda, aukos), ir domėjimąsi šventųjų gyvenimais.

Šaltiniai ir literatūra

Šaltiniai

1. *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąttów od 1394 do 1521*. Z krytycznego wydania Ryszarda Stachnika przy współpracy Annelizy Birch-Hirschfeld Triller oraz Jana Westpfahla przełożył biskup Julian Wojtkowski. Olsztyn, 2014.
2. *Ankstyvieji šv. Kazimiero „Gyvenimai“ = Casimiana II. Vitae antiquiores S. Casimiri*. Sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas. Vilnius, 2004.
3. *Bibliotheca hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis. Novum Supplementum*. Edité par Henryk Fros (Subsidia Hagiographica, 70). Bruxelles, 1986.
4. *Bibliotheca hagiographica Latina, Antiquae et mediae aetatis*. Ediderunt Socii Bollandiani (Subsidia Hagiographica, 6). Bruxelles, 1992.
5. *Die Akten des Kanonisationsprozesses Dorotheas von Montau von 1394 bis 1521*. Richard Stachnik; Anneliese Birch-Hirschfeld Triller; Hans Westpfahl. Köln; Wien, 1978.
6. Jan z KWIDZYNA. *Żywot Doroty z Mąttów*. Z krytycznego wydania (Hans Westphal, Anneliese Birch-Hirschfeld-Triller, BH LAU Verlag KLN Graz), przełożył biskup Julian Wojtkowski. Lublin, [2012].
7. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej = Codex diplomaticus ecclesiae Cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis*. T. 1: (1387–1507). Wydali Jan Fijałek, Władysław Semkowicz. Kraków, 1948.
8. *Księga o świętych mistrza Jana z Kwidzyna: Objawienia błogostawionej Doroty z Mąttów*. Z krytycznego wydania Dr Anneliese Birch-Hirschfeld Triller, przy współpracy Ernesta Borcherta, po przygotowaniu Jana Westpfaha, przełożył Biskup Julian Wojtkowski. Olsztyn, 2013.

9. *Liber de festis Magistri Johannis Marienwerder – Offenbarungen der Dorothea von Montau*. Anneliese Triller, Ernst Borchert, Hans Westpfahl. Weimar; Köln; Wien, 1992.
10. *Scriptores rerum Prussicarum, Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*. Herausgegeben von Dr. Theodor Hirsch, Dr. Max Töppen und Dr. Ernst Strehlke. Bd. 2. Leipzig, 1863.
11. *Scriptores rerum Prussicarum, Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*. Herausgegeben von Dr. Theodor Hirsch, Dr. Max Töppen und Dr. Ernst Strehlke. Bd. 3. Leipzig, 1866.
12. *Šventasis Raštas: Senasis ir Naujasis Testamentas*. Vilnius, 1998.
13. *Vita Dorotheae Montoviensis magistri Johannis Marienwerder*. Hans Westphal. Graz, 1964.
14. VYGANDAS MARBURGIETIS. *Naujoji Prūsijos Kronika*. Vertė Rimantas Jasas, mokslinis redaktorius Kęstutis Gudmantas. Vilnius, 1999.

Literatūra

1. *Anchoritic Traditions of Medieval Europe*. Edited by Liz Herbert McAvoy. Woodbridge, 2010.
2. BARONAS, Darius. Lietuvių ir vokiečių taikaus bendravimo bruožai XIV a. karo sūkurėje. *Lituanistica*, 2010, t. 56, nr. 1–4 (79–82), p. 2–18.
3. BLASUCCI, Antoni. Duchovėsė pėžnego sėrednio-wieczia. In CALATI, B.; GRÉGOIRE, R; BLASUCCI, A. *Historia duchowėsė*. T. 4: Duchowėsė sėredniowieczia. Krakėw, 2005, p. 247–464.
4. BORYSZKOWSKI, Marian. Johannes Marienwerder. In *Encyklopedia katolicka*. Lublin, 1997, t. 7, p. 913–914.

5. BORZYSZKOWSKI, Marian; KUŹMAK, Krystyna. Dorota z Mątow. In *Encyklopedia katolicka*. Lublin, 1985, t. 4, p. 141.
6. COAKLEY, John. *Women, Men, and Spiritual Power: Female Saints and Their Male Collaborators*. New York; Chichester, 2012.
7. DRUNGILIENĖ, Gita. Vieno kūrinio istorija: Jokūbo Voraginiečio „Aukso legenda“ senojoje Lietuvos kultūroje. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2012, kn. 34, p. 15–58.
8. ELLIOTT, Dyan. *Proving Woman: Female Spirituality and Inquisitional Culture in the Later Middle Ages*. Princeton; New York, 2004.
9. ERLER, Mary C. *Women, Reading, and Piety in Late Medieval England*. Cambridge; New York [etc.], 2002.
10. FIRTEL, Hilde. *Dorothea von Montau. Eine deutsche Mystikerin*. Freiburg (Schweiz), 1968.
11. FROS, Henryk; SOWA, Franciszek. *Twoje imię*. Kraków, 2000.
12. GREEN, D. H. *Women Readers in the Middle Ages*. Cambridge; New York, 2007.
13. HALECKI, Oskar. *Jadwiga Andegaweńska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej*. Przetłoczyła Maria Borowska-Sobotka. Kraków, 2000.
14. HEFFERNAN, Thomas J. *Sacred biography: Saints and Their Biographers in the Middle Ages*. New York; Oxford, 1988.
15. HÖRNER, Petra. *Dorothea von Montau: Überlieferung – Interpretation; Dorothea und die osteuropäische Mystik*. Frankfurt am Main, 1993.
16. JONYNAS, Ignas. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*. Vilnius, 1996.
17. JONYNAS, Ignas. Vytauto šeimyna. *Praeitis*, 1933, t. 2, p. 183–244.
18. KIECKHEFER, Richard. *Unquiet Souls: Fourteenth-Century Saints and Their Religious Milieu*. Chicago; London, 1984.
19. KOWALCZYK, Marta. Charakterystyka doświadczeń mistycznych bł. Doroty z Mątow na podstawie historycznych źródeł autorstwa Mistrza Jana z Kwidzyna. *Studia Warmińskie*, 2014, t. 51, p. 95–107.
20. Kwidzyn (Kvidzynos). Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2007, t. 11, p. 388.
21. *Lietuvių karas su kryžiuočiais*. Redagavo J. Jurginis. Vilnius, 1964.
22. MISZTAL, Henryk. Sanctity of Married Female Mystics from the North: Bridget of Sweden and Dorothy of Montau. *Soter*, 2012, t. 41 (69), p. 19–34.
23. *Oxford dictionary of Saints*. By David Hugh Farmer. Oxford, 2004.
24. PACEVIČIUS, Arvydas. Skaitymas. Iš *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*: tyrinėjimai ir vaizdai. Sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila. Vilnius, 2001, p. 655–673.
25. PAKNYS, Mindaugas. Šventųjų kultai XV–XVII a. pradžioje. Iš *Šventieji vyrai, šventosios moterys: šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.* Sudarė Mindaugas Paknys. Vilnius, 2005, p. 15–102.
26. PETRAUSKAS, Rimvydas. Ona Vytautienė. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2010, t. 17, p. 10.
27. PETRAUSKAS, Rimvydas. Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai. Iš *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*: mokslinių straipsnių rinkinys. Sudarė Rita Regina Trimonienė, Robertas Jurgaitis. Šiauliai, 2007, p. 206–222.
28. PETRAUSKAS, Rimvydas. Vytauto dvaras: struktūra ir kasdienybė. *Naujasis židinyš-Aidai*, 2003, nr. 1–2, p. 39–44.
29. PIOTROWSKA, Ewa; PIOTROWSKI, Bernard. *Święta Brygida Szwedzka na tle swoich czasów*. Poznań, 2005.
30. PLEZIA, Marian. Wstęp. In JAKUB DE VORAGINE. *Złota legenda. Wybór*. Tłumaczyła z języka łacińskiego Janina Pleziowa, wyboru dokonał, wstępem i przypisami opatrzył Marian Plezia. Warszawa, 1983, p. 7–53.
31. POTKOWSKI, Edward. *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski*. Warszawa, 1984.
32. RADOCH, Marek. *Walki Zakonu Krzyżackiego o Żmudź od połowy XIII wieku do 1411 roku*. Olsztyn, 2011.
33. ROGALSKI, Leon. *Dzieje krzyżaków oraz ich stosunki z Polską, Litwą i Prussami, poprzedzone*

- rysem dziejów wojen krzyżowych*. Warszawa, 1846, t. 2.
34. TAUTAVIČIUS, Adolfas. Ritterswerder (Ritersverderis). Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2011, t. 20, p. 157.
35. TĘGOWSKI, Jan. *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań; Wrocław, 1999.
36. TRILLER, Anneliese. Häresien in Altpreussen um 1390? In *Studien Zur Geschichte Des Preussenlandes*. Ed. Ernst Bahr. Marburg, 1963, p. 397–404.
37. VAUCHEZ, André. *Duchowość średniowiecza*. Gdańsk, 1996.
38. VAUCHEZ, André. *Sainthood in the later Middle Ages*. Translated by Jean Birrell. Cambridge, 2009.
39. WALLACE, David. *Strong Women: Life, Text, and Territory 1347–1645*. Oxford; New York, 2011.
40. ПАРКС, Малколм. Читать, переписывать и толковать тексты: монастырские практики раннего средневековья. In *История чтения в западном мире от Античности до наших дней*. Ред.-сост. Г. Кавалло, Р. Шартье; пер. с фр. М. А. Рыновой, Н. Н. Зубкова, Т. А. Недашковской. Москва, 2008, p. 122–137.

WOMEN'S READINGS IN MEDIEVAL LITHUANIA: GRAND DUCHESS ONA AND DARATA'S "LIFE"

Gita Drungilienė

Summary

At the time of her visit to Marienwerder in 1400, Ona (d. 1418), the wife of Vytautas the Great, Grand Duke of Lithuania, was given two books about the life of the Blessed Dorothea of Montau (1347–1394); this information was preserved in the documents of Dorothea's canonization process. This is, in effect, the first mention of book ownership by a woman in the GDL. Based on the documents of Dorothea's canonization and other sources, the article aims to discuss what books, and in what circumstances, Grand Duchess Ona received and how this reflects her personality.

The article looks at the Prussian mystic Dorothea of Montau, her spirituality and her cult, whose echoes reached Lithuania; it discusses the books written by Dorothea's confessor, the hagiographer Johannes of Marienwerder (finished in 1399 or 1400), which make the repertoire of "dorotheana". The article analyses Ona's visit to Marienwerder, the event mentioned by 13 witnesses in Dorothea's canonization case in their answer to the question (No. 146) about Dorothea's *fama sanctitatis*.

The present research has shown that, at the turn of the 14th century, Grand Duchess Ona found herself in the midst of the novel, speedily growing cult of Dorothea of Montau. It found a place in Ona's heart and became upheld by other members of Lithuania's ruling elite. A tale about the life of the woman renowned for her sanctity, heard from the theologian Johannes himself, encouraged Ona's interest in the book describing the life and piety of Dorothea, a representative of the new women's spirituality. This "life" of the yet-un canonized saint, Dorothea from Montau, may be considered one of the first hagiographic pieces of the *vita* type, functioning in the GDL. Both the pilgrimage of the Duchess Ona and the books given to her are a testimony to her worship of saints, practiced in various forms and characteristic of the Middle Ages, as well as to her interest in the lives of saints.

Įteikta 2016 m. vasario 29 d.

Priimta 2016 m. balandžio 20 d.